

OPINIE

Ouderlijke verantwoordelijkheid in het Vlaamse overheidsbeleid

Gianni Loosveldt
gianni.loosveldt@odisee.be

In het Vlaamse overheidsbeleid van de voorbije jaren wordt in toenemende mate gehamerd op de verantwoordelijkheid van ouders. Dit komt in meerdere beleidsdomeinen tot uiting, met het Vlaams regeerakkoord 2024-2029 als belangrijkste bron. Waar het voorheen om eerder geïsoleerde beleidspunten ging, zien we nu echt een patroon. Het beleid beperkt zich niet langer tot de verwachting dat ouders tijdig starten met zindelijkheidstraining, zodat kleuteronderwijs vanaf 2,5 jaar voornamelijk ‘onderwijs’ en minder ‘zorg’ omvat. Tegenwoordig wordt ouderlijke verantwoordelijkheid veel breder uitgesproken en strekt deze zich uit over de volledige onderwijsloopbaan van het kind. De relatie tussen ouders en school wordt herzien, waarbij steeds meer verantwoordelijkheden op de schouders van ouders worden gelegd. Zo wordt via het onderwijs verwacht dat anderstalige ouders Nederlands leren, en worden schoolcontracten ingezet om ouderbetrokkenheid strikter te reguleren. Deze contracten leggen vast op welke manier ouders moeten bijdragen aan het ontwikkelings- en leerproces van hun kinderen. Ouders die volgens het beleid onvoldoende betrokken worden geacht of die hun verantwoordelijkheid niet ‘willen’ opnemen, komen in het vizier. Ouders die niet aan deze verwachtingen voldoen, riskeren sancties, zoals een vermindering van het Groeipakket (kinderbijslag). Dit beleid introduceert daarmee een conditionele benadering van sociale bescherming, waarbij gezinssteun afhankelijk wordt gesteld van de mate waarin ouders aan opgelegde voorwaarden voldoen. Dit roept fundamentele vragen op over de grenzen van overheidssturing en de impact ervan op sociale rechtvaardigheid.

Het begrip ‘verontrustende situatie’, een kernconcept binnen het Vlaamse jeugdhulprecht, wordt vrijwel gelijkgesteld met een ‘verontrustende opvoedingssituatie’. Deze conceptualisering impliceert dat verontrusting over een kind primair wordt toegeschreven aan de opvoeding die het ontvangt.

Nochtans is niet elke vorm van bezorgdheid omtrent een kind terug te voeren op ouderlijk handelen of nalaten. Desondanks lijkt het beleid steeds minder vast te houden aan deze nuancering en legt het de nadruk op ouderlijke verantwoordelijkheid. Hierdoor verschuift de focus van een bredere maatschappelijke kijk op jeugdhulp naar een individualiserende benadering van ouders. Tijdens de vorige Vlaamse regeerperiode werd het idee van werkstraffen voor ouders die onvoldoende betrokkenheid tonen bij hun delinquente kinderen expliciet naar voren geschoven. De huidige regering zet deze lijn verder door en wil rechters aanvullende instrumenten bieden om ouders verantwoordelijk te stellen voor het delinquente gedrag van hun kinderen. Dit sluit naadloos aan bij het beleid van de regering-Schoof, die expliciet streeft naar “extra mogelijkheden om ouders aan te spreken op hun verantwoordelijkheid in geval van delicten gepleegd door hun kinderen” (p. 104). Deze evolutie wijst op een toenemende juridisering van ouderlijke verantwoordelijkheid, waarbij zelfs het strafrecht wordt ingezet als middel om ouderbetrokkenheid af te dwingen.

Wat is er aan de hand? Die vraag is een uitnodiging voor een diepgaande analyse waarbij twee onderzoeksvragen opwellen, de wat-vraag en de waarom-vraag. Het expliciet benadrukken van ouderlijke verantwoordelijkheid in beleidsdocumenten lijkt te berusten op een specifieke – maar nauwelijks gedefinieerde – opvatting van dit begrip. Problematisch is dat beleidsmakers deze invulling niet expliciteren, terwijl ook het publieke debat hierover in Vlaanderen uitblijft. In hoeverre kunnen we achterhalen wat het Vlaamse beleid daadwerkelijk verstaat onder ouderlijke verantwoordelijkheid, los van retorische uitspraken over de ‘verpletterende verantwoordelijkheid van ouders’? Sluit dit aan bij een pedagogische visie, en zo ja, welke? Er lijkt een tendens te bestaan waarbij opvoeden grotendeels wordt gereduceerd tot het voorkomen van misstappen bij kinderen. Deze functionele en disciplinerende invulling van ouderlijke verantwoordelijkheid is minder uitgesproken bij de bredere interpretatie die het beleid hanteert in de context van (echt)scheiding, waar ouders verantwoordelijk worden gesteld voor de emotionele en praktische gevolgen voor hun kinderen, al dan niet via een verplicht ouderschapsplan. In dit laatste geval lijkt het beleid opvoeden op een meer relationele en ontwikkelingsgerichte manier te benaderen. Deze discrepantie roept fundamentele vragen op over de wijze waarop ouderlijke verantwoordelijkheid wordt geconstrueerd en geïnstrumentaliseerd in verschillende beleidsdomeinen.

De Vlaamse regering streeft ernaar om bij verslavingsproblemen tijdens de zwangerschap beschermingsmaatregelen te kunnen opleggen. Hiermee

introduceert zij impliciet een vorm van prenatale ouderlijke verantwoordelijkheid, waarbij de verplichtingen van ouders niet langer pas na de geboorte aanvangen, maar al tijdens de zwangerschap. Deze ontwikkeling roept fundamentele ethische en juridische vragen op over de reikwijdte van ouderlijke verantwoordelijkheid en de mate waarin de overheid prenatale zorg kan en mag reguleren. Is het mogelijk dat het beleidsmatige ‘antwoord’ in de vorm van ouderlijke verantwoordelijkheid minder eenduidig is dan beleidsmakers laten uitschijnen? We hopen dat zowel beleid als onderzoek de moed vinden om hierover een open dialoog te voeren. Tegelijkertijd koesteren we geen illusies: het benadrukken van ‘ouderlijke verantwoordelijkheid’ door een minister resoneert goed bij het brede publiek en fungeert als een krachtige politieke boodschap, los van de complexe realiteit die erachter schuilgaat.

Naast de vraag naar de inhoud van het begrip ouderlijke verantwoordelijkheid, is het cruciaal om de finaliteit van een beleid dat hierop blijft hameren te onderzoeken. Dit brengt ons bij een tweede fundamentele vraag: waarom wordt ouderlijke verantwoordelijkheid zo nadrukkelijk naar voren geschoven in het beleid? Het Kinderrechtenverdrag stelt dat ouders de *primaire verantwoordelijkheid* dragen voor de opvoeding en ontwikkeling van hun kind en dat zij hierbij moeten handelen in het *belang van het kind* (art. 18.1). Deze bepaling laat ruimte voor interpretatie en contextuele invulling. Wat voegt het beleid toe aan deze open norm wanneer het in domeinen als onderwijs en jeugdhulp expliciet ouderlijke verantwoordelijkheid benadrukt? Wordt hiermee louter een bestaand principe herbevestigd, of wijst dit op een beleidsmatige verschuiving waarbij ouderlijke verantwoordelijkheid een instrument wordt om sociale en educatieve doelstellingen te realiseren?

Ouderlijke verantwoordelijkheid wordt in het beleid primair ingezet als een lens om maatschappelijke uitdagingen te duiden, zoals het dalende onderwijsniveau, de gebrekkige kennis van het Nederlands bij kinderen met een migratieachtergrond, de ongekwalificeerde uitstroom uit het onderwijs, de toename van jeugdhulpvragen en de stijging van jeugddelinquentie. De onderliggende aanname is dat een grotere verantwoordelijkheidszin bij ouders een oplossing zou bieden voor deze problemen. Deze redenering rust op drie impliciete veronderstellingen: (1) er is sprake van substantieel verzuim bij ouders, (2) dit verzuim ligt aan de basis van problemen die buiten de controle van de overheid vallen, en (3) de afwezigheid van dit verzuim is een noodzakelijke voorwaarde voor effectief beleid. De vraag is echter in hoeverre onderzoek – dat zich per definitie niet laat leiden door de waan van de dag – deze lezing kan bevestigen, nuanceren of ontkrachten. Bovendien fungeert ouderlijke verantwoordelijkheid in dit

beleid niet alleen als verklaring, maar ook als uitgangspunt om ouders daadwerkelijk verantwoordelijk te houden. De impliciete veronderstelling lijkt te zijn dat het sanctioneren van ouders uiteindelijk zal leiden tot een herstel van hun ouderlijke verantwoordelijkheid. Maar is dit werkelijk het uitgangspunt van het beleid? En zo ja, bestaat er empirische evidentie dat deze beleidsstrategie ook het beoogde effect heeft? Een fundamentele vraag blijft hoe verantwoord het beleid kan zijn in zijn aanpak van zogenaamd 'onverantwoordelijke' ouders.

Het beleid lijkt zich in belangrijke mate te richten op het culpabiliseren, stigmatiseren en sanctioneren van ouders. Hoewel dergelijke maatregelen worden voorgesteld als een laatste redmiddel, blijkt in de praktijk dat er aanzienlijk minder middelen worden ingezet vóórdat ingrijpen noodzakelijk wordt, zoals via preventieve gezinsondersteuning. Hierdoor verschuift de focus van ondersteuning naar bestraffing, wat vragen oproept over de effectiviteit en rechtvaardigheid van deze aanpak. Wat doet het beleid concreet om een robuuste preventieve gezinsondersteuning te garanderen en ouders te versterken in hun opvoedingsrol? Indien ouderlijke verantwoordelijkheid een speerpunt van het beleid is, zou het dan niet logisch zijn om net meer te investeren in maatregelen die ouders tijdig ondersteunen in plaats van hen pas ter verantwoording te roepen wanneer problemen zich manifesteren?

Een vergelijking met Nederland dringt zich op. De Nederlandse regering beoogt met de gemeenten een meer globale aanpak voor gezinnen die problemen ervaren op meerdere domeinen zoals armoede en schulden, huisvesting, zorg en veiligheid. Voor deze gezinnen is jeugdhulp niet altijd het juiste of enige antwoord, zo wordt betoogd. Zij mogen "een steuntje in de rug" verwachten "waar dat nodig is", met dien verstande dat "de opvoeding [...] altijd een verantwoordelijkheid van de ouders [blijft]" (p. 72). Die laatste vingerwijzing is ook herkenbaar in het Vlaamse beleid. In een geïntegreerd Vlaams gezinsbeleid, nog zo'n toverbegrip, kan geen genoegen worden genomen met een 'steuntje' in Nederlandse zin. De zogenaamd 'onverantwoordelijke ouder' draagt vaak een verleden met zich mee van gemiste kansen en tekortschietende hulpverlening. Het is dan ook de vraag in hoeverre een berisping of sanctie daadwerkelijk bijdraagt aan een betere ouder-kindrelatie. Wanneer beleid primair inzet op schuld en bestraffing, dreigt het voorbij te gaan aan de structurele factoren die ouders in kwetsbare posities brengen – en blijft de fundamentele nood aan ondersteuning onbeantwoord.

Geraadpleegde literatuur

- Ministerie van Algemene Zaken. (2024). *Regeerprogramma kabinet-Schoof*.
Vlaamse Regering. (2024). *Vlaams regeerakkoord 2024-2029: Samen werken aan een warm en welvarend Vlaanderen*.
Verenigde Naties. (1989). *Verdrag inzake de rechten van het kind*.

Over de auteur

Gianni Loosveldt is onderzoeker gezinsbeleid aan het Kenniscentrum Gezinswetenschappen en lector jeugdhulpverlening en recht aan Odisee Hogeschool.